

Türk Tıp Tarihi Arkivi

Cilt 1. No. 3. 1935.

Hekim başı M. Behçet efendinin kitablari

ve

İslâmlarla Bitik sevgisi - Bitik evleri

Dr. med. M. F. Nafiz

İlk kütüphane İsa doğmasından 1700 yıl önce Babilliler tarafından açılmıştır. Pişmiş tuğlalar üstüne mihi yazı ile yazılmıştı. İkinci olarak Mısırlılar gelir. Eski Yunan müverrihlerinden Di-dare de Sicile Mısır hükümdarlarından Osmindias ın kabrinde bulunan kitabhaneyi anar. Yunanlılar gününde Bergamada (200) bin ciltli bir kütüphane vardı. Büyük İskenderden sonra, İskenderiye kitabhanesi meşhurdur. Bunlardan sonra Romalılar kütüphane açarlar. İmperator Kostantin 355 tarihinde İstanbulda bir kütüphane açmıştı. 120 bin cilt kisabı olan bu yer eski zabsiye yerinde idi, yanmıştır. İraniiler dahi mağaralarda, hayvan derileri ve kumaşlar üstüne yazılmış eserlerden koleksiyonlar yapmıştı.

İslâmlardan ilk kütüphane açmak şerefi, her ne kadar Emevilerden Ömer bin Abdülazizin Şam kütüphanesinde bulunan Eherun'un kitabını çıkarmasile başlayabilirse de, başlangıç olarak Abbasileri kabul etmelidir.

I — Abbasilerden Reşit zamanındaki Bağdad kütüphanesine «Beyt - alhikma» denirdi. Tıp, hendese, nücüm, matematik, edeb, lûgat üstüne kitablardı. «Yahya bin Halit Bermeki» tarafından Hint müelliflerinden toplanan kitablara bizzat Reşidin Ankara, Umurya Rumlardan ele geçirdiği Rumca kitablara dolu idi. Bu kitabhanede ayrı ayrı daireler olup kopye edenler, tercümciler, müellifler bulunurdu. Bu kütüphade müdürüne «Sahibi Beyt - alhikma» derlerdi. [1]

Bağdad kitabhane müdürleri arablık düşmanlarından Şuubilerden İranlı Danışmentlerdi. سهل بن هرون bunlardandır. Şu halde ilk İslâm kitabhanelerinde idareci İraniiler olmuştur. Âli Boyeden

[1] Bizim kitabhane dediğimize araplar Maktaba derler. Dar - alqutub, Khizane dahi söylerler. Almanlar İncil manasına gelen Bible den alınarak Latinlerin Bibliothèque sözünü kullanırlar. Kitap satılan yere Frenkler Libraire, Almanlar Buchhandlung diyorlar. Das Buch kitap demektir.

Birun'lu Türk hekimi Ebürreyhanın Tıbbi bitikleri (927 - 1048)

Dr. A. Süheyl Ünver

Harzemin dış kasabasında 927 de doğmasından dolayı Biruni denen Ebürreyhan İbni ebi Usaybia'nın (Tebakatül etibba) sında bahsettiği gibi Hindistanın Sind eyaletinde doğmamıştır. Ancak Sebüktekin Mahmudun seferleri esnasında büyük İskenderin Aristoyu götürmesi gibi Ebürreyhan da Hindistane gitmiştir. Tercüme-i hali muhtelif vesilelerle neşrolunan bu büyük Türk hekiminin riyaziye, heyet, coğrafyaya ait eserleri dünyaca maruftur ve çoğu Avrupa dillerine çevrilmiştir. Her fenden bir çok eserler yazan Ebürreyhan [1] bir çok âlimler tarafından doğrudan hekim kabul edilmemektedir. Bu zan yanlıştır. Yazdığı tıbbi eserlere bakılırsa Ebürreyhan büyük Türk hekimlerindedir ve bunu öyle sayarız. Meşgul olduğu tıbbi bahislerde de fenlerde olduğu gibi muasırı ve lâkin kendisinden daha genç büyük Türk hekimi ve feylezofu Buharlı İbnisina ile (Delikanlı) hitabile muhabere ve münakaşaları vardır. Mısırın Mahallei kübrasına mensub ve mühim bir heyet âlimi olan Ahmed mahalli Mısırın 1465 da yazdığı arabca Kanunüd dünya [2] eserinin yine bir Türk heyeti bilgini olan Kadı Abdurrahman tarafından Murâd III emrile (1574 - 1595) Türkçeye tercümesinde sahife (288) Ebürreyhan hakkında en esaslı malûmata tesadüf ediyoruz.

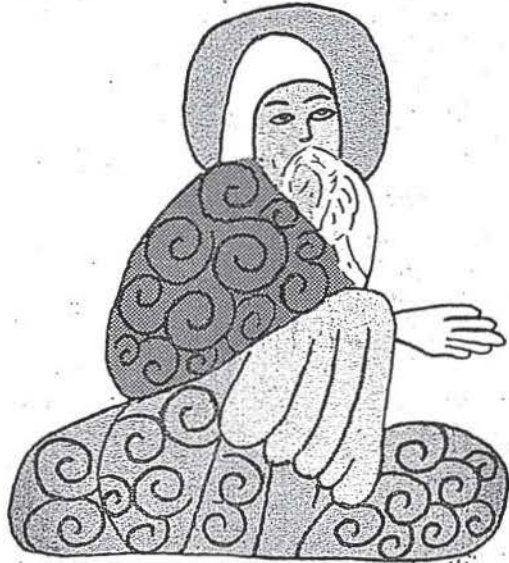
Kanunüd dünya müellifi eserinde bu zatin tercüme-i halini yazarken Tabakatül etibbadan iktibaslarda bulunmuş, lâkin bizce malûm olmayan başka bir eserden de mülhem olarak tıbbi eserlerini tasif etmiştir. Arabca metninde (sahife 271) Ebürreyhanın basit bir minyatürü de vardır [Fig. 1]. Bu resimde daha henüz Avrupa ilim âlemince malûm değildir ve şimdiye kadar meşredilmemiştir. Türkçeye tercümesinde bu resim yoktur. Lâkin Arabca metnindeki resimlere Türkçe gayet mühim şerhler verilmiştir.

Bu esere göre Ebürreyhanı Birunî fazıl ve sınaati tıbbda mahirdir ve reisül etibba Sedidüd din ile muasırdır.

[1] Salih Zeki — Asarı bakiye, cilt 1

[2] Şeyh Ahmet Mahallî Mısri. Kanunüd dünya Türkçe, Arabca nüshaları. Topkapı sarayı. Revan odası kütüphanesi, numara : 1636.

Yazdığı tıbbî eserler : (Kitabü Saydile) ki ilmi tıbda tahrir olunup ve ol kitabda edviyeyi erbaanın mahiyatı tettebbü olunub ve esası bilinip ve arayı mütekaddiminin eyledikleri ihtilâf malûm olup ve ol edviyeyi erbaa hakkında etibba ile sair fûdelâ neler söylemişlerdir anler zikrolunup ve hürufu mucem üzerine tertip kılınıp..... (Kanunu Mesudî) ki ol kanunu zeyictir. Halbuki sahibi kitab Ahmed Arabi ider : Ben ol kitabda kendü kitabimda ihtiyac olan mertebeyi zikredip dururun. Ya vücudü gazne padişah olan meliki Mesud bin Mahmudun gözleri ağrıyıp ol kitabda olan müdavât ile ilâç olunmuştur..... (Kitabı methal) ki ilmi tıbda

v. 271

البيروني
1934

Kanunüddünya

[Fig. 1] Éburreyhani biruninin kanunüddünyada tesadüf edilen renkli resmî. Biruninin yegâne resmidir diyebiliriz.

vaki olup (kitabı camii muhtasar) kezalık ilmi tıbda olup ve işbu kitab on makale kılınıp ve bir kitab dahi (ve fi mugayyebbün fittıb) ismile müsemma olup ve bir kitab (Şerabda) olup ve bir kitab dahi (eşribe ve etime) hakkında olup ve bir kitab dahi (Nihayeti ihtisar) tıbda yazılıp ve bir kitab dahi (kâfi tıhsımlu) olup ve bir kitab dahi (kanunu sagiri fittıb) demek malûm olup

ve hakimi merkunmun etibba hakkında risalei kesiresi tahrir olunur ve ol risailin ahvali Ahbarı etibba için uyunu enba (fi tabakatül etibba isimli tarih kitabında zikrolunup itnabı kelâma muhil olmakla ve keza etmedik ve ol risale sekiz risale idi).

Bu satırla öğreniyoruz ki Türk hekimi Ebürreyhan :

Kitabı Saydile
Kanunu Mesudi.
Kitabı methal
Kitabı Camii Muhtasar
Fi Mugayyebbün fittib
Şarab
Eşrihe ve Etime
Nihayeti ihtar
Kâfi
Kanunu sagiri fittib

gibi ve tıb fenleriyle alâkadar eserler yazmıştır.

Ganze Hükumdarlırından Mahmudun oğlu Mesudun Kanunu Mesudide [1] mevcut olan müdavat ile gözlerindeki ağrının tedavi edildiğini öğreniyoruz. Esasen bu eser de Mesude ithaf olunarak yazılmıştır. Ahmed mahallinin verdiği bu izahat çok kıymetlidir ve Ebürreyhan sınaatı tıbda mahir bir hekimdir. Bunu İbni ebi Usaybia de kabul ediyor. Ebürreyhanın tıbbî eserleri ve tababetle olan alâkası ve hekimlikteki pratiğine vakıf oluyoruz. Kitabü Saydilenin tetkiki gerek Türk illerinde ve gerek sair illerde mevcut tıbbî hebatları ne derin bir vukuf ile tesbit ettiğini biliyoruz.

Tıbbî bir mevzuda yazdığı(Makaletü fi iptali zununi fasidetün hataret ala kulubi bazel etibba fi emrül kevakibül hâdisetü fil cev) eserini de katacak olursak Ebürreyhanın tıbbi eserlerinin kendi hamulei irfanile ne kadar yüklü olduğu görülür. Onun için bu zatı hekim itibar etmiyerek yalnız bir ilim adamı telâkki etmek doğru değildir. Ebürreyhanın muasırı olduğu bir çok Türk, Arab ve İranlı hekimler arasında hekim olmadığı halde bu eserleri derin bir vukuf ile yazması kendisini tuhaf bir mevkide bırakabilir. Onun için hekim olarak yetişerek bir çok kıymetli eserler vücade getirmiştir. Kendi eserlerinde yetişkin ve olgun bir hekim müşahede ve incelemelerine daima tesadüf ederiz. Onun için Türk tıp tarihinde kendisine İbnisina ile beraber çok mühim yer verilen Ebürreyhanın hayatı ve tıbbî eserleri tetkik olunmağa lâyıktır.

[1] — Fatih Kütüphanesi, Veliddin Efendi kütüphanesi.

Eburreyhan de Biroun (Harzémi),
Médecin turc, et ses ouvrages médicaux.
(972 - 1048)

Dr. A. Süheyl Ünver

Eburreyhan de Biroun n'est pas considéré comme médecin par beaucoup de savants européens et turcs parce qu'il a écrit des ouvrages de mathématiques, d'astronomie et de géographie. Mais Eburreyhan est, à part ces ouvrages scientifiques, aussi un éminent médecin. En lisant ses ouvrages médicaux on est convaincu qu'il fut médecin. De plus, nous apprenons qu'une maladie des yeux de Mesoud fut guérie par les thérapies contenues dans son (Kanounou Mesoud) [1] qu'il écrivit au nom de Mesoud, fils de Sébuktékine Mahmoud. L'étude de sa fameuse pharmacologie (Kitabü Saydilé) montre avec quelle profonde connaissance il note les plantes croissant dans les pays turcs et autres.

Les renseignements biographiques que donne Ibni Abi Useybia dans son livre (Tabakatül Etibba) ne sont pas exactes. Il y est parlé de ses autres ouvrages scientifiques, mais parmi ses livres de médecine seulement (Kitabü Saydilé) est mentionné et le lieu de sa naissance est placé dans la province indienne de Sind. Mais Eburreyhan est un Turc, né dans la banlieue de Kharzem, il se rendit à l'Inde pendant les campagnes de Sébuktékine Mahmoud et fit connaître au monde islamique et turc la civilisation indienne, et à l'Inde le monde islamique et turc. De son temps, il jouissait de très hautes protections, et Sébuktékine Mahmoud, souverain de Gazné, le tenait toujours à ses côtés. Il existe aussi un échange de vues entre lui et Ibni Sina, (Avicenne) et il appelle ce dernier en général (jeune homme).

Les renseignements les plus précis concernant ses ouvrages médicaux nous sont transmis dans l'oeuvre encyclopédique (Kanounud Dunya), écrite en 1466 en arabe par l'Egyptien Chéikh Ahmed Mahalli, et traduite en turc par un astronome turc, Kadi Abdurrahman (1574 - 1595). Tous les deux livres se trouvent dans le palais de Topkapou à Istanbul [2]. On y trouve des dessins

[1] Bibliothèque de Fatih. Bibl. de Vélidinne Efendi.

[2] Bibl. de Révan Odası, Topkapı. No. 1638 et 1639.

remarquables, et encore inédits, des plus grandes figures de la médecine turque et arabe. Entre autres, il y a aussi le portrait d'Eburreyhan qui, lui aussi, n'a été publié nulle part jusqu'ici [fig. 1]. Cet ouvrage contient, outre que des citations du (Tabakatül Etibba), une collection de renseignements importants puisés à une source inconnue. Et c'est ainsi que nous apprenons les titres des ouvrages médicaux d'Eburreyhan qu'on ne trouve nulle part en dehors du (Kanounoud Dunya) :

- 1 — Kitabu Saydilé - Pharmacologie
- 2 — Kanounou Mesoudi (Kanounou Zéye)
- 3 — Kitabi Methal - Introduction à la Médecine
- 4 — Kitabi Djamii Mouhtasar - Précis de Médecine
- 5 — Fimugayyébun Fittip - Sur la Médecine
- 6 — Charab - Vin
- 7 — Echribé ve étimé - Boissons et aliments
- 8 — Nihayéti Ihtisar - Précis de Médecine
- 9 — Kâfi - Sur la médecine
- 10 — Kanounou Sagiri Fittib - Le petit Canon
- 11 — Un autre écrit médical.

Après tout cela, on ne peut pas penser que, n'étant pas médecin, il ait écrit de tels ouvrages avec tant de compétence, et cela à une époque qui vit un grand nombre de médecins éminents parmi les contemporains. Les ouvrages médicaux, étudiés jusqu'aujourd'hui, d'Eburreyhan démontrent qu'il fut un grand médecin, à l'instar de son contemporain Ibni Sina (Avicenne). Par conséquent, Eburreyhan est en premier lieu médecin et écrivit, en outre, avec beaucoup de compétence un grand nombre de livres concernant d'autres sciences.

Şerif oğlu ve «Yadigâr» [*]

— Bay Dr. Feridun Nafiz'e —

Dr. Rusçuklu Hakkı Üzel

Eski hekimlik kitablarımızın içinde «Mücerrepname» ile Şerif olunun yadigârını çok severim. Ben onlarda Türk hekimliğinin

[*] Poliklinik. Eylül 1935 s. 81.